

„A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.” Az 1946. évi I. törvény megalkotása, a köztársaság kikiáltása

HORVÁTH ATTILA

Az államforma fogalma

Az államforma az államfői hatalom betöltésének módját határozza meg. Arisztotelész óta osztályozzák ilyenformán az egyes államokat. Montesquieu (1689–1755) *A törvények szelleméről* (1748) című művében már szembeállította a köztársaságot a monarchiával.¹

A 19. században már jóval nagyobb hangsúlyt kapott az államforma kérdése. A köztársaságot támogatók az abszolutizmusra törekvő királyságokkal szemben a nemzeti szuverenitást, az alkotmányosságot, a demokráciát remélték a respublikáktól. Kant szerint az állam vagy köztársasági, vagy „*kényuralmi*” lehet.² Szerinte a szabadság, a törvény előtti egyenlőség és az örök béke csak a köztársaságban lehetséges.

Ennek ellenére ekkor Európában még a monarchikus államforma az általános, a királyok tekintélye töretlennek látszik,³ és hatáskörük nem korlátozódik a végrehajtó hatalom névleges vezetésére. A királyságok száma alig csökkent, hiszen 1918-ban a 23 európai állam közül még csak 3 volt köztársaság. A 20. század második felére csak a kontinens nyugati és északi peremén maradtak meg a monarchiák (Andorra, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Hollandia, Liechtenstein, Luxemburg, Monaco, Norvégia, Spanyolország, Svédország).⁴

A monarchia olyan államforma, amelyben az államfő tisztségét egy, általában az öröklési elv alapján meghatározott személy (császár, cár, király stb.) élethossziglan tölti be. A monarcha legitimitása tradíció alapszik. Kivételesen előfordulhat, hogy a király lemond a trónról, például I. Rudolf (1873–1918), V. Ferdinánd (1875–1918); vagy trónviszályok során elúzik vagy az országgyűlés

1 MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről*. Budapest, Osiris – Attraktor, 2000. 56.

2 KANT, Immanuel: *Az örök békéről*. In: KANT, Immanuel: *Történefilozófiai írások*. Budapest, Ictus, 1996. 268.

3 Az európai uralkodócsaládok tekintélyét nagymértékben rombolta, hogy évszázadokon keresztül egymással házasodtak. Emiatt a legtöbb királyi családban egy sor veleszületett rendellenesség halmozódott fel.

4 Közép-Európára vonatkozóan lásd: HALÁSZ Iván: *A köztársasági elnöki tisztség szimbolikus jelentősége a közép-európai államokban*. In: CSERNY Ákos: (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Rácz Attila 75. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., 2013. 215–232.

kimondja a trónfosztást. Magyarországon a Habsburg-házat négyszer is megfosztották a magyar tróntól:

1. 1620. augusztus 25-én a beszercebányai országgyűlés a Habsburg-ház trónfosztásával magyar királlyá választotta Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet, aki végül nem koronáztatta meg magát.⁵
2. Az 1707-es ónodi országgyűlés (1707. május 31. – június 22.) kimondta a Habsburgok trónfosztását. Ezt Bercesényi Miklós (1665–1725) javasolta, és beszédét egy ismert mondással zárta: „*Eb ura fakó!*” Az országgyűlési követek megismételték e mondását, s azt kiáltották: „*Mától fogva József nem királyunk!*”⁶
3. 1849. április 14-én a debreceni országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását,⁷ amit öt nappal később a Függetlenségi Nyilatkozat⁸ kiadásával erősítettek meg.
4. A Nemzetgyűlés 1921 novemberében nemzetközi nyomásra törvénybe iktatta IV. Károly (1916–1921) trónfosztását (1921. évi XLVII. tc.), majd egy nyilatkozatban tovább pontosítva a detronizációt kiterjesztették az egész Habsburg-házra. Mindemellett arról is nyilatkoztak, hogy Magyarország államformája továbbra is királyság.⁹

A köztársaságban az államfő racionális-jogi legitimitációval rendelkezik, hiszen a polgárok közössége az alkotmányban meghatározott módon, meghatározott időre választja a köztársasági elnököt. Ez történhet közvetlenül a nép által vagy közvetett módon, a parlament útján. A meghatározott időre választott és újraválasztható köztársasági elnök jobban ki van téve a politikának, mint a monarchia, újraválasztása érdekében rá van szorulva a politikai pártok támogatására. Ezért sokan a köztársasági elnök semlegességét a monarchiához képest jóval gyengébbnek tartják. A köztársasági elnököt a legtöbb alkotmányban csak egyszer lehet újraválasztani, nehogy a többszöri megválasztással túlzott hatalomra tegyen szert (bonapartizmus).

Magyarországon a Martinovics Ignác (1755–1795) vezetésével létrehozott Szabadság-egyenlőség-testvériség Társaság körében merült fel először a „*nemesi köz-*

5 HORVÁTH Attila: *Bethlen Gábor korának erdélyi országgyűlései*. In: DÁNÉ Veronika – HORN Ildikó – LUPESCU MAKÓ Mária – OBORNI Teréz – RÜSZ-FOGARASI Enikő – SIPOS Gábor: (szerk.). *Bethlen Gábor Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2014. 259–265.

6 MEZEY Barna: *A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései*. Jogtörténeti Értekezések 11. Budapest, 1981.; MEZEY Barna: *Törvények és törvényalkotás az ónodi országgyűlésen. Hadtörténelmi Közlemények, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Folyóirata*, 120. évfolyam 2007. december, 1157–1174.

7 VARGA Zoltán: *A trónfosztás*. In: SZABÓ István: (szerk.): *A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849 január–május*. Debrecen, 1948. 387–463. GÁBORJÁNI SZABÓ Botond: *A Függetlenségi Nyilatkozat előzményei, elfogadása és hatása. Függetlenségi Nyilatkozat 1849*. Debrecen, 1999. 45–46. STEIER Lajos: *Az 1849-ik trónfosztás előzményei és következményei: ismeretlen adalékok az 1848–1849-iki szabadságharc történetéhez*. Budapest, Históriaantik Könyvesház, 2011. 138.

8 *A' magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata*. Pest, Landerer és Heckenast, 1849. 23.

9 SZABÓ István: *Az 1921. évi trónfosztás közjogi jellegzetességei*. In: *Jogtörténeti tanulmányok* 8. kötet. Pécs, PTE ÁJK, 2005. 519. IV. Károly visszatérési kísérletei. Budapest, Magyar Királyi Minisztérium, 1921. I. k. 65.

„A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.” Az 1946. évi I. törvény megalkotása...

társaság” bevezetésének gondolata.¹⁰ Amikor az Országos Honvédelmi Bizottmány kiadta a Függetlenségi Nyilatkozatot, és április 14-én kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, Kossuth Lajos kormányzó elnök lett, az akkori kormányzatot sokan „*respublikai irányzatúnak*” mondták, de a monarchiát mint államformát hivatalosan nem változtatták meg.¹¹

Az 1848–49-es szabadságharc leverése után a köztársaság kérdése háttérbe szorult. Nagy György (1879–1923) ügyvéd, országgyűlési képviselő 1911–1913 között alapított Országos Köztársasági Pártja is elszigetelt jelenségnek számított.¹²

A 20. századi köztársaságok

1. Az őszirózsás forradalmat követően, 1918. november 16-án kiáltották ki Károlyi Mihály (1875–1955) vezetésével a Magyar Népköztársaságot.¹³
2. 1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot.
3. A Tanácsköztársaság bukását követően Peidl Gyula (1873–1943) kormánya visszaállította a kommunizmus előtt használt államformát augusztus 2-án: Magyar Népköztársaság.¹⁴
4. Friedrich István (1883–1951) kormánya augusztus 8-án Magyar Köztársaságra nevezte át az államot.¹⁵
5. 1946. február 1-jén újra kikiáltják a köztársaságot: 1946. évi I. tv.: Magyar Köztársaság.
6. 1949. augusztus 20-án életbe lép a sztálini alkotmány (1949. évi XX. tv.): Magyar Népköztársaság.
7. 1989. október 23-án Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök kikiáltotta a köztársaságot: Magyar Köztársaság.
8. 2012. január 1-jén életbe lépett az új Alaptörvény: Magyarország.¹⁶

Az 1946. évi I. tv.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 2-án a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és a többi egyesült nemzet ellen folytatott

10 FRAKNÓI Vilmos: *Martinovics élete*, Budapest, Athenaeum, 1921. 91.

11 MEZEY Barna: *Az első magyar köztársaság. 1849 republikája*. In: FEITL István: (szerk.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében*. Budapest, Napvilág, 2007. 183.

12 BÓNIS György: *Nagy György és az 1914. előtti magyar köztársasági mozgalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962).

13 PÖLÖSKEI Ferenc: *A köztársasági eszme története Magyarországon*. Budapest, Cégér Könyvkiadó Kft., 1994. 108.

14 GERGELY Jenő – GLATZ Ferenc: (szerk.): *Magyarországi pártprogramok. 1919–1944*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1991. 39.

15 PÖLÖSKEI Ferenc: *A köztársasági eszme története Magyarországon*. Budapest, Cégér Könyvkiadó Kft., 1994. 120.

16 HORVÁTH Attila: (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, 2014. 167.

háborúban, elismerve Magyarország vereségének tényét, elfogadta az említett három hatalom megbízottja által az összes egyesült nemzetek nevében, amelyek Magyarországgal háborút viselnek, előterjesztett fegyverszüneti feltételeket. (Az 1945. évi V. tc.-el törvénybe is iktatták.) Ennek alapján Magyarországon a békeszerződés aláírásáig a szovjet hadsereg állományából (az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság képviselői tulajdonképpen csak megfigyelői státuszt kaptak) egy ún. Szövetséges Ellenőrző Bizottságot hoztak létre, amely ellenőrizte a fegyverszüneti feltételek végrehajtását. A szovjet megszálló hatóság hatáskörrel rendelkezett a kormány tagjai, illetve a köztársasági elnök kinevezése, a politikai utasítások, a pártok működésének engedélyezése, újságok kiadásának jóváhagyása, a rádióállomások, a posta, a táviró, a távbeszélő működésének ellenőrzése, a ki- és beutazások engedélyezése kérdéseiben. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szerteágazó feladatait 700-800 fős apparátussal, központi, kerületi, megyei, városi és üzemi hálózattal intézte. A nagy létszámú hadsereg és hivatal költségeit a magyar államnak kellett állnia, amely 1945–46-ban meghaladta a nemzeti jövedelem 30%-át. Mindemellett a Szövetséges Ellenőrző Bizottság operatív módon is beleszólt a magyarországi viszonyokba,¹⁷ és Magyarország szuverenitása a békeszerződés aláírása után is 45 évig korlátozottá vált.

Az 1945-ös nemzetgyűlési választások viszonylag zavartalanul zajlottak le, és a Független Kisgazdapárt hatalmas, 57%-os győzelmével végződtek.¹⁸ A „választási korrekció” elvét meghirdető kommunisták, akik csak 16,85%-ot kaptak, ezért megkezdték az ún. szalámitaktikájukat.¹⁹ A világháború rettenetes pusztításai után a magyar embereket legkevésbé az államforma kérdése foglalkoztatta, Rákosiék mégis felvetették a köztársaság kikiáltásának gondolatát. Tudták, hogy a Független Kisgazdapárt nem egységes ebben a kérdésben. Várható volt, hogy sokan ellenezni fogják még a probléma felvetését is, mondván, hogy ez nem szerepelt a választási programjukban, ezért erre nem kaptak a választóktól felhatalmazást. A Kommunista Párt emellett egy korlátozott tartalmú köztársaságban a választási arányokat meghaladó befolyást remélt.²⁰

A Kisgazdapárt azonban olyan politikai érettségről tett tanúbizonyságot, amire a kommunisták nem számítottak. A párt irányvonalát meghatározó „*paraszti centrum*”: Nagy Ferenc (1903–1979), Kovács Béla (1908–1959) és Varga Béla (1903–1995), a miniszterelnökkel, Tildy Zoltánnal (1889–1961) együtt határozottan a köztársasági államforma mellé álltak. Varga Béla, a Nemzetgyűlés későbbi elnöke a Független kisgazdapárt 1946. január 9–11-i frakcióülésén így vallott erről: „*Legitimista családból*

17 SZAKÁCS Sándor – ZINNER Tibor: *A háború „megváltozott természete” – Adatok és adalékok, tények és összefüggések, 1944–1948.* Budapest, Genius Gold Rt., 1997. 32.; FÖLDESI Margit: *A megszállók szabadsága: a hadiszákmányról, a jóvátételről, Szövetséges Ellenőrző Bizottságról Magyarországon.* Budapest, Kairosz, 2009. 127.

18 BALOGH Sándor: *Szabad és demokratikus választás – 1945.* In: FÖLDES György – HUBAI László: (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998.* Budapest, Napvilág Kiadó Kft., 1999. 228.

19 A szalámitaktika kifejezést állítólag Pfeiffer Zoltán (1900–1981) találta ki, amikor a koalíciós korszak politikai elemzését végezte, és közben egy szalámit szeletelt.

20 PÖLÖSKEI Ferenc: *A köztársasági eszme története Magyarországon.* Budapest, Cégér Könyvkiadó Kft., 1994. 174.

„A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.” Az 1946. évi I. törvény megalkotása...

származom, a király képe ott függött a tisztaszoba falán. Magam is legitimista vagyok. De ma legitimista meggyőződéseim ellenére azt mondom, a köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.”²¹ Abban bíztak, hogy ezzel a taktikájukkal hatástalanítják a Kommunista Párt támadását, és talán az új köztársaság által létrehozott intézményekben végre a választási eredményeknek megfelelő pozíciókat tudnak betölteni. Megszűnne például a kommunista befolyás alá került Nemzeti Főtanács és Politikai Bizottság. A békekonferencián is kedvezőbb tárgyalási pozíciókkal indulhat egy múltjával teljes mértékben szakító állam.²² Kovács István (1900–1981) Fejér megyei parasztképviselő még a történelmi folytonosságról sem feledkezett meg. Javasolta, hogy a köztársasági elnök a Szent Koronára tegeye le az esküt.²³

A Független Kisgazdapárt törvénytervezetét a párt legtekintélyesebb jogász képviselői (Auer Pál, Eröss János, Pfeiffer Zoltán, Sulyok Dezső, Vásáry István) és a párt vezetői, Nagy Ferenc, Kovács Béla és Varga Béla készítették el. A tervezet a hagyományos hatalommegosztási elvnek megfelelően széles körű jogokkal ruházta volna fel a köztársasági elnököt, aki a végrehajtó hatalmat az általa kinevezett kormány útján gyakorolja. Emellett az államfőt számos más (képviseleti és főfelügyeleti) jog is megillette. Vagyis nem kell figyelembe vennie a koalíciós pártok vezetőinek vagy a Politikai Bizottságnak a véleményét. Mindemellett bizonyos hadúri jogokat is biztosítani kívántak, ezenkívül a kegyelmezés jogát, a bíróságok kinevezését, a nemzetközi képviselet, a rendjelek és a kitüntetések jogát. Az államfőt illeti meg a nemzetgyűlés összehívása, az ülészakok megállapítása és annak felosztatása. A törvényjavaslatot csak egyetlen alkalommal küldhette vissza megfontolás végett.²⁴

Az első fejezet az emberi és polgári szabadságjogok egy részét sorolta fel, a záró fejezet pedig a Szent Koronára való hivatkozással kísérelte meg erősíteni a II. világháború után igencsak megtépázott nemzettudatot: „A Magyar Szent Koronát... a magyar nép továbbra is kegyelele tárgyának és a nemzet egysége jelképének tekinti, egy olyan történelmi gondolat külső kifejezésének, amely hosszú időn keresztül egybekapcsolta mindazokat, akik a magyar nemzethez tartozónak vallották magukat.”²⁵

A Magyar Kommunista Párt Jogi Osztálya Rákosi Mátyás utasítására foglalta írásba azt a tervezetet, amelyet valószínűleg Kádár Miklós (1904–1971) és Beér János (1905–1966) készített.²⁶ Ez a törvényjavaslat meglehetősen hevenyészett szövegezésű,

21 HÁM Tibor: A második Magyar Köztársaság megalakulása 1946. január 31-én. *Hiány*, 1990. július 18. 14.

22 MEZEY Barna: *A köztársasági elnök a magyar jogtörtételemben*. In: PÖLÖSKEI Ferenc: (szerk.): *Köztársasági eszme és mozgalom Magyarországon*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1990. 59.

23 TÖRÖK Bálint: Magyarország: köztársaság. *Magyar Nemzet*, 1996, február 1. 10.

24 FÖGLEIN Gizella: *A köztársasági elnöki jogkör (1946)*. In: PÖLÖSKEI Ferenc: (szerk.): *Köztársasági eszme és mozgalom Magyarországon*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1990. 63.

25 Idézi: FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Osiris, 2001. 82.

26 VIDA István: Törvénytervezetek az államforma 1946. évi rendezéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 1982/12. 956.

és meg sem közelítette a kigazdák elaborátumának színvonalát. Csak néhány alapelvről és rendkívül korlátozott államfői jogkörrel rendelkeztek volna. A köztársasági elnök a miniszterelnököt csak a nemzetgyűlés Politikai Bizottságának kétharmados többséggel hozott határozata alapján, a minisztereket és a követeket pedig a miniszterelnök javaslatára a Politikai Bizottság abszolút többséggel hozott határozata alapján nevezhette ki. Állami főtisztviselőket a kormány határozata szerint, a szakminiszter előterjesztésére bízhatott meg.

A nemzetgyűlés által hozott törvényeket az államfő csak kihirdethette, nemcsak a hozzájárulása, még az aláírása sem kellett. A nemzetgyűlést csak a Politikai Bizottság kétharmados többséggel hozott határozata alapján oszthatta fel, de arra már nem kapott jogot, hogy össze is hívja. A politikai, emberi és személyes szabadságjogokra vonatkozó kitételek is hiányoztak.²⁷

A kommunista párt azért korlátozta volna ilyen rendkívüli mértékben a köztársasági elnököt, mert nyilvánvalóvá vált, hogy a kigazdák fogják delegálni a leendő államfőt.²⁸

Egyfajta kompromisszumos megoldásként jellemezhető a Szociáldemokrata Párt javaslata, melyet tulajdonképpen Ries István (1885–1950) igazságügyi miniszter utasítására az Igazságügyi Minisztérium Törvény-előkészítő Bizottsága készített el. A tervezet szerint az államfő kizárólagos joga volt a miniszterelnök kinevezése és felmentése, de a miniszterek kinevezéséhez és felmentéséhez a kormányfő, az V. és az ennél magasabb fizetési osztályba tartozó közhivatalnokok és más köztisztviselők kinevezéséhez pedig az illetékes szakminiszterek előzetes javaslata, illetve előterjesztése volt szükséges. A köztársasági elnököt megilleti a kegyelmezés joga, az érdemrendek és egyéb kitüntetések alapítása és adományozása, a nemzetközi képviselő, továbbá követeket küld és fogad.

A nemzetgyűlést nem hívhatta össze, harminc napnál tovább csak egyszer napolhatta el, a feloszlathoz pedig akkor volt joga, ha „*tartósan munkaképtelenné*” vált. A nemzetgyűlés által alkotott törvényeket 30 napon belül köteles volt aláírni, kihirdetni és záradékkal ellátni. A visszaküldés jogával csak egy alkalommal élhetett.

A köztársasági elnökre vonatkozó rendelkezések feltűnően hasonlítottak az 1920. évi I. törvényekben a kormányzó jogkörére vonatkozó szabályokra. (Lásd: 13., 14., 16., 17. és 18. §-ok!) Az Igazságügyi Minisztérium Törvény-előkészítő Bizottsága azonban ezt nyilvánvalóan sohasem ismerhette el.

A tervezet az utolsó paragrafusában történelmi-politikai előzményként az 1918. november 16-án kikiáltott népköztársaságot jelölte meg.²⁹

27 Dokumentumok az államforma kérdésének 1946. évi rendezéséhez. Összeállította: VIDA István. *Jogtudományi Közlöny*, 1982/12. 970.

28 FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Osiris, 2001. 77.

29 FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Osiris, 2001. 83.

„A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.” Az 1946. évi I. törvény megalkotása...

A Kisgazdapárt képviselőjében tárgyaló Sulyok Dezső (1897–1965) kompromisszumként elfogadta a Ries István igazságügyi miniszter által összeállított törvénytervezetet, így ezt az elaborátumot terjesztették a nemzetgyűlés elé, amely némi historizáló politikai vita után elfogadta az 1946. évi I. törvénycíkket Magyarország államformájáról.³⁰

Magyarország 1946. február 1-től köztársaság lett, és ennek megfelelően hatályukat veszítették a királyságra és a kormányzóra vonatkozó jogszabályok. A törvény ünnepélyes preambuluma visszautalt néhány közjogi hagyományra (ónodi országgyűlés, 1849-es debreceni határozat,³¹ 1918-as népköztársaság), majd a Kisgazdapárt hatására deklarálták az emberi jogok tiszteletben tartásának és védelmének elvét.³²

„A köztársaság polgárai részére biztosítja az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait, a magyar nép számára a rendezett együttélést s a más népekkel való békés együttműködést.

Az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai különösen: a személyes szabadság, jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.

Ezekről a jogokról egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja.”

Az itt felsorolt emberi jogok védelme érdekében született meg az 1946. évi XX. törvény cikk az emberi alapjogok hatályosabb védelméről, amely szerint öt évig terjedő börtönbüntetéssel sújtják azt a közhivatalnokot, aki hivatali eljárása során megsérti másnak *„valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát”*. Azonban ezt a jogszabályt a gyakorlatban sohasem alkalmazták.

A törvény létrehozta a köztársasági elnöki intézményt, megszüntette az ideiglenes államfői testületet, a Nemzeti Főtanácsot. Az államfő hagyományos jogköreit (pl. a vétót, a nemzetgyűlés felosztatását és elnapolását) viszont jelentősen korlátozta. A Kommunista Párt hatására a kormányalakításnál továbbra is közreműködött a Politikai Bizottság,³³ amelyben Rákosi Mátyás akarata érvényesült. (A Politikai Bizottság ettől kezdve nemcsak a parlament, hanem a köztársasági elnök jogkörét is korlátozta.) Ugyancsak a kommunisták elképzeléseinek megfelelően került ki a törvényből a hadúri jog, továbbá a nemzetgyűlés felosztatás utáni összehívásának,

30 BALOGH Sándor (szerk.): *Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944–1948.* Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1980.

31 Nem utáltak vissza az 1921. évi XLVII. törvénycikkre, amely IV. Károly Őfelsége uralkodói jogainak és a Habsburg-ház trónörökösödésének megszüntetéséről rendelkezett.

32 E jogok írásba foglalásának történeti-eszmei előzményei: *„Az ember és polgár jogainak deklarációja”* és az Atlanti Charta bizonyos részei.

33 PALASIK Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Budapest, Napvilág, 2000. 108.

megnyitásának és berekesztésének joga. A nemzetgyűléssel kapcsolatos jogkörök hiányosságai komoly alkotmányos válsághoz vezethettek volna. Erre a „joghézagra” Csorba János (1897–1986), a Magyar Közigazgatási Bíróság kisgazdapárti elnöke hívta fel a nemzetgyűlés figyelmét: „A törvénynek ez a hiányossága lehetővé tenné a parlament nélküli kormányzást. Elképzelhető ugyanis az az eset, hogy a köztársaság elnöke már a megbízatásának első idejében él a nemzetgyűlés feloszlatásának jogával, s miután a törvény sem a köztársasági elnöknek, sem a kormánynak nem teszi kötelességévé az új Nemzetgyűlés összehívását, illetőleg választások kiírását, a köztársasági elnöki szék megüresedésének esetét kivéve, a törvény szó szerinti értelmezése alapján évekig lehetne parlament nélkül kormányozni. Ez a hiányosság a burkolt diktatórikus kormányzásnak lehet a kiindulópontja.”³⁴

Az 1946. évi I. törvénycikkről megoszlanak a vélemények. A legitimisták álláspontját Mindszenty József fogalmazta meg: a törvény vitája „idegen megszállás alatt, a magyar nép megkérdése nélkül, a képviselők pártéleti szólásszabadságának korlátozásával folyt le” – írta 1946. február 1-jén kelt levelében.³⁵

A magyar közjogi szakirodalomban Csekey István (1889–1963) egyetemi jegyzetében arra a következtetésre jutott, hogy az 1946. évi I. törvénycikkkel tartalmilag megszűnt a magyar történeti alkotmány, bár formálisan a törvény nem minősíthető kartális alkotmánynak.³⁶ Schmidt Péter ezzel szemben nem minősítette alkotmánynak, hiszen az alkotmány tárgykörének jelentős részei hiányoztak.³⁷ Ezzel szemben Takács Imre (1926–2000) szerint: „Az 1946. évi törvény tartalma alapján ideiglenes alkotmány.”³⁸ Hasonló álláspontot képvisel Kukorelli István is, aki leszögezte, hogy az 1946. évi I. törvénycikket a hibái ellenére is koherens jogszabálynak tartja, és szerint: „E törvény Magyarország első, a gyakorlatban is működő – igaz, csak három évet megélt – chartális alkotmánya. Államforma- és kormányforma-változásról csak alkotmány rendelkezhetett, ezt tette az 1946. évi I. törvény is.”³⁹

Az 1946. évi I. törvénnyel kikiáltott köztársaság nem lett hosszú életű. A két egymást követő köztársasági elnöknek is tragikus sors jutott. Tildyt Zoltánt Rákosiék 1948. július 31-én mondatták le. Azzal zsarolták, hogy vejét, Csornoky Viktort (1919–1948) hazaárulás vádjával letartóztatták. Tildy abban bízott, hogy a lemondá-

34 Idézi: FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Osiris, 2001. 134.

35 Idézi: FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Osiris, 2001. 196.

36 CSEKEY István: *A Magyar Köztársaság alkotmánya*. Pécs, 1947. (sokszorosított gépirat). Idézi: RUSZOLY József: „A Magyar Köztársaság Alkotmánya”. *Történelmi alkotmányunk és az 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról*. In: FEITL István: (szerk.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében*. Budapest, Napvilág, 2007. 338.

37 Schmidt Péter: (szerk.): *Magyar alkotmányjog*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoport, 1976. 37.

38 KUKORELLI István: (szerk.): *Alkotmánytan*. Budapest, Osiris, 1994. 33.

39 KUKORELLI István: *Az 1946. évi I. törvény közjogtörténeti jelenősége és az alkotmányos jogfolytonosság*. In: KUKORELLI István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Budapest, Századvég, 2006. 35.

„A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.” Az 1946. évi I. törvény megalkotása...

sáért cserébe életben hagyják unokái apját. Ennek ellenére Csornoky Viktort koncepció perben a népbíróság december 6-án kötél általi halálra ítélte. Másnap kivégezték.⁴⁰ (Tildy köztársasági elnöki tisztsége formálisan csak augusztus 4-én szűnt meg.) Ezután a volt köztársasági elnököt egészen 1956 májusáig házi őrizetben tartották.⁴¹

Utóda a kommunistákkal együttműködő Szakasits Árpád (1888–1965) lett, akinek a feladatául a köztársaság még meglévő intézményeinek felszámolásában való közreműködés jutott. Ennek ellenére Szakasits Árpádot is letartóztatták, és többek között az 1946. évi VII. törvény alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Családtagjait szintén bebörtönözték, illetve kitelepítették.⁴²

A szovjet megszálló hatóságok⁴³ és a Kommunista Párt 1949-re felszámolták a köztársaság intézményeit, és oktrojálták az ún. sztálini alkotmányt (1949. évi XX. törvény), amellyel nem csak a magyar történeti alkotmányfejlődést rombolták szét, hanem szembefordultak a jogállamisággal is.⁴⁴

A köztársaság „védelme”

A II. világháború után a Magyar Kommunista Párt számára a hatalmi pozíció védelme szempontjából nem volt megfelelő az 1921. évi III. törvénycikk alkalmazása. Ők a népbíróságoknak sokkal szélesebb körű és szinte teljesen kötetlen felhatalmazást akartak adni a politikai ellenfelekkel való leszámolás érdekében. Ezért is fogadtatták el a Nemzetgyűléssel az 1946. évi VII. törvénycikket, amely a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szól.⁴⁵ Ennek a jogszabálynak a mintája már egyértelműen a Szovjetunió büntető törvénykönyvének hírhedt 58. §-a.⁴⁶

A demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvény szerint büntettnek volt tekintendő:

- a) a demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekmény, mozzgalom vagy szervezkedés, illetve ezek vezetése, kezdeményezése, támogatása, az ezekben való részvétel,

40 HAAS György: Az utolsó felvonás. Tildy Zoltán és Csornoky Viktor. *Magyar Szemle*, 2009/3–4. 63.

41 HAAS György: *Diktatúrák árnyékában: Tildy Zoltán élete*. Budapest, Magyar Napló, 2000. 257.

42 ABTL 2.1. III/1 a–d (V-143387/1-4.). B. KÁDÁR Zsuzsanna: *Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2012.

43 Erről emlékezik meg *A kommunista diktatúrák áldozatainak emléknappja (február 25)*, melynek megtartását a Magyar Köztársaság Országgyűlésének 2000. június 13-án elfogadott 58/2000. (VI. 16.) sz. határozata rendelte el, annak emlékére, hogy Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt főtítkárát 1947-ben ezen a napon jogellenesen letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták.

44 HORVÁTH Attila: *A szocialista alkotmány (1949. évi XX. tv.)*. In: Horváth Attila – Koltay András – Máthé Gábor: (szerk.): *Sapientia iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2009. 137.

45 MOL. Igazságügy-miniszter. Törvény előkészítő főosztály. XIX-1-c Tj. 558/1946.

46 A Szovjetunió Törvénytára, 1927. 12. szám, 123. §. A jogszabály egyébként az eredeti orosz szövegben hibásan jelent meg, hiszen az 58. § (8) bekezdése saját magára utal, az 58. § (10) utalása pedig hiányos. Feltehetően mindkét esetben az 58. § (2) bekezdésről van szó.

- b) a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei, egyes személyek, csoportok, nemzetiségek, fajok vagy felekezetek elleni izgatás, gyűlölködés felkeltésére alkalmas cselekmény elkövetése; úgyszintén az a cselekmény, amely
- c) alkalmas a köztársasági elnök életének, testi épségének, személyes szabadságának, alkotmányos hatalmának elvételére vagy
- d) alkotmányos hatalmának korlátozására.

Büntett miatt vonták felelősségre azt is, aki az a–d) pontok valamelyikére szövetkezett, ezek véghezvitelét elősegítő más cselekményt követett el, a bűncselekmény elkövetésére izgatott, mást felhívott, ajánlkozott vagy vállalkozott. Vétségként volt büntetendő az államrend, a köztársaság nemzetközi megbecsülését csorbító vagy azok iránt megvetés keltésére alkalmas híresztelés, tényállítás, valamint a fentebb büntettként megfogalmazott bűncselekményekről tudomást szerző, azt nyomban a hatóságnak nem jelentő személy.

Az ilyenfajta önkényesen alkalmazható, tágítható kerettényállások révén mindenfajta, a politikai vezetés által üldözendőnek vélt magatartással szemben fel lehetett lépni. A törvény ugyanis nem definiálta, hogy milyen társadalmi rendszer védelméről van szó. A „*demokratikus állami rendszer*” túlságosan is elvont fogalom. Meghatározását a törvény a bírói gyakorlatra bízta, és ezért nem sorolta fel, hogy milyen intézmények védelméről is intézkedik.⁴⁷ Míg az 1921. évi III. törvény cikk csak az állami és a társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló kezdeményezést és cselekményt büntette, addig az 1946. évi VII. törvény a békés cselekményeket is. A Legfelsőbb Bíróság kimondta: „*A bűnösség szempontjából nincs jelentősége annak sem, hogy a vádlottak tartózkodtak a véres erőszakoskodástól.*”⁴⁸ Már önmagában az ellenzéki gondolkodás is bűncselekmény lett, hiszen a törvényi tényállás szerint már a szándék is büntetendő. (Például ha valaki azt monda valamelyik ismerősének, hogy milyen jó lenne, ha másként lenne, a törvény ezt egyértelműen bűncselekménnyé tette.) Mindezt erősítette az is, hogy a szövegbe nem tették be a „*jogellenesség*” kifejezést sem. A „*szervezkedés*” fogalmát is rendkívül tágan értelmezték. Minden, a rendszert bíráló asztaltársaság, baráti, ismerősi kör, beszélgetés, kijelentés, még ha teljesen komolytalan is volt, annak minősülhetett. Nagyon tágan értékelték és összemosták a tevékeny részvétel és az előmozdítás fogalmát. A szervezkedéshez való csatlakozás minden egyéb cselekmény nélkül részvételt, a csatlakozási szándék, még az azonnali visszavonás esetén is, előmozdításnak minősült.⁴⁹ A korabeli bírói gyakorlat szerint az államellenes „*mozgalomban való részvétel, illetőleg annak elősegítése nem kíván különösebb aktivitást. Elegendő ahhoz egy arckifejezés, egy jóleső mosoly, hang nélküli tudományvétel, tehát negatív maga-*

47 PALASIK Mária: A köztársaság kikiáltása és büntetőjogi védelme. *Valóság*, 1996/9. 65–66.

48 KAHLER Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945–1989*. Budapest, Zrínyi Könyvkiadó, 1993. 38.

49 SOLT Pál: (főszerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993. II. k. 717.

„A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.” Az 1946. évi I. törvény megalkotása...

*tartás, mely kimeríti a bűncselekmény fogalmát.*⁵⁰ Jankó Péter (1907–1955), a koncepció perек hírhedt bírása vezette be azt az elvet, amely szerint a szándék célzat nélkül elegendő a bűncselekmény megvalósításához.⁵¹ Az 1946. évi VII. törvénycikk alapján halálos ítéletet szabtak ki az alábbi indokolással: „A dolgozó nép szabadsága ellen támadtak a vádlottak, amikor a külföldi segítségben bízva és arra számítva ugrásra készen álltak, hogy népünk szabadságát eltíporják és rabszolga sorba döntsék.”⁵² Így bűncselekménynek minősítették azt is, ha egy feltételezett csoport nem tett semmit, de az ítélet szerint „ugrásra készen várták a rendszer összeomlását” vagy „ha belügy-miniszter lett volna, lövetett volna a tüntető dolgozókra.”⁵³

A népi demokratikus államrend alappilléreinek számított a párt,⁵⁴ a pártbizottság, a párttitkár, a kormány, a tanácsrendszer, a termelőszövetkezetek, a termelőszövetkezeti mozgalom (2560/1949. kormányrendelet), de a beszolgáltatás és a megszálló szovjet hadsereg⁵⁵ is.⁵⁶ A Legfelsőbb Bíróság külön kiemelte: „A párt – melynek a pártbizottság egyik fontos szerve – a népi demokratikus államrend legfontosabb alappillére. Ilyenképp a párt és annak szervei ellen bármely formában indított ellenforradalmi jelleű támadás végső célja a népi demokratikus államrend legfontosabb alappillére.”⁵⁷

A 3. §-ban még azt is kimondták, hogy magát a törvényi tényállást, illetve az azok által meghozott ítéleteket sem szabad kritizálni, a politikai okokból elítéltek mellett állást foglalni.

Az 1946. évi VII. törvénycikk rendelkezéseit elvileg egy többpárti parlamentáris demokrácia védelmére alkották meg, ennek ellenére a már pártállami országgyűlés politikai, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottsága egy jelentést fogadott el, amely szerint: „Az 1946. VII. tc.-ben a Magyar Köztársaság védelmére törvénybe iktatott büntető rendelkezések ezután értelemszerűen a Magyar Népköztársaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezéseként alkalmazandók.” (Már előre tudták, hogy meg fogják szavazni az új alkotmányt!) Ezután az ilyen módon módosított jogszabályt a Büntető Szabályok Hivatalos Összeállítása – a Különös rész első fejezetében – külön cím alatt, *Az állam belső biztonsága elleni bűncselekmények* megnevezéssel vette át. Az 1961. évi V. törvény a szervezkedés és mozgalom büntettek helyett az összeesküvés és lázadás

50 Idézi: KÓNYÁNÉ KUTRUCZ Katalin: „Kérem nevezettek szabadon bocsátásuk esetén Hatóságomhoz visszakísérni.” In: Kahler Frigyes: (szerk.): *Semmisségi törvények. Büntetőjogi tanulmányok*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2002. 142–143.

51 MAJOR Ákos: *Népbírászkodás, forradalmi törvényesség: Egy népbíró visszaemlékezései*. Budapest, Minerva Kiadó és Szolgáltató Kft., 1988. 386.

52 KAHLER Frigyes: *Gondolatok a koncepció perекről*. In: Kahler Frigyes: *Jogállam és diktatúra. II. Tanulmányok a koncepció perек világról*. Budapest, Kairosz Könyvkiadó, 2008. 20.

53 Budapesti Megyei Bíróság 0012220/1951.

54 Annak ellenére, hogy az 1949-es alkotmányba nem is került be a párt vezető szerepe. Utóbb az 1972-es módosítás 3. §-a mondta ki ezt az elvet.

55 *Bírósági Határozatok*, 1957. 101.

56 BARNA Péter: *A szocialista állam büntetőjogi védelme*. Budapest, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1961. 187–190.

57 TYEKVICSKA Árpád: *A bíboros és a katona: Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban*. Budapest, Századvég Kiadó, 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete, 1994. 139.

törvényi megnevezését vezette be. Az 1971. évi 28. törvény nem az értelmezés kiterjesztése, hanem a cselekmény veszélyességével arányban álló enyhébb büntetési lehetőség megteremtése érdekében felvette a törvényi tényállások közé a szervezkedést. Eszerint összeesküvésnek minősítették a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének „megdöntésére” irányuló cselekményt, szervezkedésnek pedig az „alászására” vagy „gyengítésére” irányuló cselekményt. A gyakorlatban azonban ezeket a tényállásokat nehezen lehetett elhatárolni egymástól, ezért az 1978. évi IV. törvény a szervezkedést újra elhagyta, és az összeesküvés megnevezést hagyta meg.⁵⁸

A törvényi tényállás négy fordulata közül az izgatás szerepelt leginkább a bírói gyakorlatban. A korábbi joggyakorlatban az izgatás alatt a nyilvános felhívást értették. A törvény életbelépésétől akár egy személy előtt is a rendszer, illetve annak képviselői ellen tett megjegyzés vagy bírálathoz izgatásnak minősülhetett.

A vádhatóságnak nem kellett bizonyítania, hogy a gyűlöletkeltés valóban megtörtént. Nem kellett például szakértőt kirendelni, tanúkat meghallgatni. Elegendő volt a bírónak egyéni döntése arról, hogy az adott kijelentés „objektíve alkalmas” a gyűlöletkeltésre, és ez elég is volt a bűnösség megállapításához. (Ez teljes mértékben szakított a korábbi gyakorlattal. Az 1921. évi III. törvénycikk 6. §-ára vonatkozóan a Királyi Curia ugyanis kifejtette, hogy a törvény alapján izgatáson oly nyilatkozat értendő, melynek tartalma az állami és társadalmi rend védelmére rendelt szervezet ellen támadólag lép fel. Nem valósítja meg ezt a tényállást az a nyilatkozat, hogy a fegyveres erőnek köszönhető a drágaság.)⁵⁹

Egy kommunista párttag szidalmazása még akkor is bűncselekménynek számított, ha nem politikai motívum, hanem személyes harag volt a sértő kijelentés kiváltó oka.

Az izgatás tényállásait a bírói gyakorlat tovább bővítette: izgatásnak számított a Szabad Európa Rádió más jelenlétében (tehát egy ember jelenlétében is) való hallgatása.⁶⁰ A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának iránymutatása szerint: „A bíróságnak hivatalból tudomással kell bírni, hogy a »szabad európa« [sic!] a szocialista államok ellen létrehozott kém-, hírszerzési- és propagandaközpont, melynek tevékenysége a szocialista társadalom fellazítása, az államrend megdöntése, (...) Az ellenséges központtal való egyetértés demonstrálásával megvalósítható az izgató cselekmény.” Izgatásnak számított még a külföldi országok budapesti követségei által terjesztett sajtótermékek továbbadása,⁶¹ a tréfás színben feltűnő kijelentések, vagyis politikai viccek mesélése,⁶²

58 A büntetőítélkezés alapjául szolgáló jogszabályok, így elsősorban az 1946. évi VII. törvénycikk vizsgálatát az 1989-ben felállított Kormánybizottság Jogász Albizottsága végezte el. Lásd: Az 1945–1962. közötti koncepciók elemeket tartalmazó büntető ügyek felülvizsgálatára létrehozott bizottság jogász albizottságának jelentését. Budapest, é. n. 4–5.

59 *Büntető Jog Tára*, 76. k. 14.

60 Legfelsőbb Bíróság 1606/1955. számú ítélete; Révész Béla: Az utolsó SZER-per 1967-ben. *Beszélő*, 2003/10. 78.

61 A Legfelsőbb Bíróság 1133/1955. számú ítélete.

62 A Legfelsőbb Bíróság 1123/1955. számú ítélete. Akkoriban az a mondás járta, hogy a vicc az utcán hever, csak le kell ülni érte néhány évet. Sztálin halála után elmondott politikai viccért két év börtönt szabtak ki. Lásd: Legfelsőbb Bíróság B.IV. 00 1237/1953/19. sz. ítélete.

„A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.” Az 1946. évi I. törvény megalkotása...

valamint a levélben elkövetett izgatás⁶³ (természetesen ez a bűncselekmény a levéltitok megsértésével juthatott a hatóság tudomására).

A Kádár-rendszer „*jogfolytonossága*” az izgatás terén is megfigyelhető: 1957 júniusában a már megszüntetett begyűjtési rendszer (1956. évi 21. törvény) kritikája miatt marasztalták el a vádlottat, mert „*a szocialista állam alapintézményének tekintélyét csorbította*”. Ugyanígy „alapintézménynek” számított Sztálin, Rákosi stb. „irodalmi munkássága”, szobrai, képei.⁶⁴

1965-ben felállították a Központi Kéz- és Gépírásminta Irattárat, amelynek feladatai közé tartozott kategorizálni az izgatást megvalósító, kézzel, írógéppel vagy egyéb sokszorosító eljárással készült anyagokat. A röpcédulák terjesztését komoly rendőri erővel figyelték.⁶⁵ A nyomozó hatóságok ez irányú feladatait „Az állam elleni izgatást megvalósító írásos anyagok terjesztésével, megelőzésével, elkövetőinek felderítésével kapcsolatos operatív- és rendőri feladatokról” szóló, 1965. április 12-én kiadott, 0018. számú belügyminiszteri parancs szabályozta.⁶⁶ Külön figyelték a falfirkákra is. Egy ötfős társaságot, akik tégladarabban a Múzeumkert falára 1969. április 26-án felírták Bauer Sándor⁶⁷ nevét, kegyetlenül megbüntettek: 3 év 6 hónap, 2 év, 1 év 8 hónap, 1 év 6 hónap, 10 hónap szigorított börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélték őket.⁶⁸

Izgatás és közösség megsértése				
	Összesen	Elítélt	Figyelmeztetés	Ismeretlen
1961	929	582	339	8
1962	850	633	207	10
1963	253	157	64	10
1964	272	184	56	30
1965	538	356	101	85
1966	738	546	131	56*

* A forrást idézi: Zinner Tibor: *A megtorlás éve – a konszolidáció kezdete? História, 1995/9–10. 23.*

63 A Legfelsőbb Bíróság 1473/1956. számú ítélete.

64 B. Bf. IV. 1102/1957. 11. sz. ítélete, kelt 1957. június 18.

65 Még 1987-ben is a rendőrség költséget és személyi állományt nem kímélve, hihetetlen nagy apparátussal nyomozott egy nyugdíjas írógéppel sokszorosított röpcédulái után. Több ezer kéz- és gépírásmintát vizsgáltak meg. Lásd. FEKETE László: Röpcédula-terjesztés Borsodban. *Belügyi Szemle*, 1988/6. 99.; lásd még: UNGER Gabriella: Telefonfülke-betyárok. Röplapozók elleni hajsza a nyolcvanas években. *Betekintő*, 2007/4.

66 IRM Archív Irattár Parancsgyűjtemény, 0018/1965. 04. 12. BM parancs.

67 Bauer Sándor (1952–1969) az emberi jogok eltiprása és a kommunista önkény ellen való tiltakozása jeléül öngyilkosságot követett el. 1969. január 20-án, a Nemzeti Múzeum kertjében – a cseh Jan Palach példáját követve – benzinnel leöntötte és felgyújtotta magát. Miközben teste lángolt, két kis nemzetiszínű zászlót lobogtatott.

68 TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy*. Budapest, Corvina Kiadó, 2008. 363.

Az izgatás bűncselekményének eszközként való felhasználása az 1970–1980-as években jelentős mértékben csökkent. Ennek ellenére egészen furcsa ügyeket is kreáltak. Például 1972-ben a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya egy terhelten ellen azért emelt vádat, mert Babits Mihály *Petőfi koszorúi* című versének osztogatásával egyetértett, amely cselekménye „alkalmas a népi demokratikus államrend elleni gyűlölet felkeltésére”.⁶⁹ Azonban még az 1978. évi V. törvénycikk 148. §-a is rendkívül szigorúan büntette, hiszen az alapeset 1–5 évig terjedő szabadságvesztéssel, a minősített eseteket még 2–8 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegette. A vád tárgyává tett állítás igazságtartalma mellékes, továbbra is a „gyűlölet felkeltésére” irányuló célzata vagy az erre való alkalmassága tette bűncselekménnyé.⁷⁰ Külön büntetni rendelték még az előkészületet is. Ezzel továbbra is korlátozták a szólásszabadságot, a szabad véleményalkotást.

Epilógus

A köztársaságról szóló törvény reneszánszára az 1989–90-es rendszerváltozáskor került sor. A törvény szövegét Kukorelli István osztotta ki a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain részt vevőknek, és erre hivatkozott Antall József 1989. augusztus 30-i beszédében: „A módosításban szereplő köztársasági elnöki intézménynek koncepciójában, lényegét illetően az 1946. évi I. törvénycikkben foglaltaknak kell megfelelnie, annak szövegét és rendelkezéseit véve alapul. (...) az 1946. évi I. törvénycikk alapján azt a köztársasági elnöki koncepciót tartjuk elfogadhatónak, amelynek értelmében a végrehajtó hatalom feje a köztársasági elnök, és az 1848. évi III. törvénycikkben kifejezésre jutó miniszteriális kormányzással összefüggésben a kormányon keresztül gyakorolja hatalmát. (...) Úgy véljük, hogy ez a köztársasági elnöki intézmény felel meg annak a közjogi hagyománynak, amely soha nem ismerte el az abszolút monarchiát, és amelynek alkotmányos folytonossága európai értelemben is büszkeségeink közé tartozhat.”⁷¹

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak eredményeként megalkotott 1989. évi XXXI. törvény szinte szó szerint átvette a köztársasági elnök választására, a tisztség megszűnésére és az Országgyűléssel kapcsolatos jogaira vonatkozó rendelkezések túlnyomó többségét. A jogfolytonosságra pedig a törvény indoklásában utaltak.⁷² Így az jelenlegi, még hatályos alkotmányunk tartalmában leginkább az 1848. évi III. törvénycikkre és az 1946. évi I. törvénycikkre épül.

69 TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy*. Budapest, Corvina Kiadó, 2008. 365.

70 Miniszteri indokolás. Lásd: *Büntető Törvénykönyv*. Összeállította: KÁDÁR Krisztina – MOLDOVÁNYI György. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. 209.

71 BOZÓKI András: (főszerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben: dokumentumok*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1999. IV. k. 19–20.

72 *Magyar Közlöny*, 1989. október 23-i ünnepi (74.) szám. 1230.